

Paksy Zoltán
Egy demokratikus kísérlet kudarca.
Rassay Károly és köre a két világháború között

Rassay Károly: *„Az igazság csak egyféle lehet jobbra és balra is, és jaj annak az állami kormányzásnak, amely az igazságot kétféleképpen kezeli.”*
Nemzetgyűlés 163. ülése. 1921. március 11.

Bethlen István 1921. április 14-i kinevezése felgyorsította a Teleki Pál által elkezdett konszolidáció folyamatát. Az ország jogrendjének helyreállítása, a különítményes, tiszti terroralakulatok visszaszorítása és a Szociáldemokrata Párt működésének engedélyezése azonban nem egy nyugati típusú demokratikus jogállam, hanem egy konzervatív, tekintélyelvű, a hagyományos úri társadalmi rétegek uralmát biztosító rendszer megteremtése érdekében történt. Ezt több intézkedés is bizonyította. Ilyen volt az 1920-ban meghozott numerus clausus törvény, amely egy jogállammal semmilyen körülmények között nem fért meg. Ezt a célt szolgálta az ország legnagyobb tömegbázisával rendelkező Kisgazdapárt beolvasztása és az egységes kormányzópárt létrehozása, a „centrális erőter” megteremtése, amely biztosította ennek a politikai rendszernek a működését és kizárta a parlamentáris demokráciák egyik alappilléreinek, a politikai váltógazdálkodásnak a lehetőségét.

S legfőképpen ezt bizonyította a Bethlen által puccs-szerűen megalkotott választójogi rendelet, melynek legkritikusabb elemét a nyílt szavazás visszaállítása jelentette. Ez a jogi szabályozás tulajdonképpen túsul ejtette a társadalmat, olyan rendszert épített ki, amelyben a politikai akarat szabad kinyilvánítására kevés lehetőség maradt, az államapparátus mindig produkálni tudta a megfelelő választási végeredményt. Parlamenti vitája során meglepő kormányzati érvek hangzottak el, melyekről nehéz eldönteni, hogy a politikai cinizmus vagy a demagógia megnyilvánulásai-e. A parlamenti bizottság kormánypárti előadója, Karafiáth Jenő szerint a nyílt szavazás „jellemfejllesztő”, hiszen *„aki a politikai jogokban akar részesülni, annak legyen bátorsága kifejezést adni politikai nézeteinek”*. Ezzel szemben *„a titkos szavazás csak a korrupciót, hitehagyást és alattomoskodást biztosítja, csak aljas tett keresi a titkolást és homályt. A becsületes ember nyilvánosan, fényes nappal szeret cselekedni. [...] A titkosság mindenképpen ellentétben van a társadalom felfogásával, szokásával, erkölcsi érzésével, s szabad országokban az egész politikai élet a nyilvánosságon alapul és arra van berendezve, hogy mindenkinek politikai meggyőződését és állásfoglalását tisztán láthatóvá tegye.”* Fáy Gyula kormánypárti képviselő mindehhez azt tette hozzá, hogy nézete szerint *„a titkos szavazás nem egyezik meg a magyar ember alaptermészetével”*.¹

Szavaik óriási vihart kavartak a parlamentben, az ellenzék képviselői hol harsány nevetéssel, hol felháborodva utasították vissza ezt az érvelést. A vitában felszólalt Bethlen István is, aki az ellenzéket tette felelőssé azért, hogy még nincs választási törvény, mivel obstrukciót alkalmaz és nem hajlandó a megegyezésre, a kormány ellenben kész minden ésszerű kompromisszumra. Közölte továbbá, hogy a kormány *„a választások pártatlansága és tisztasága tekintetében minden garanciát megad”*. Beszédére az igen széles körű jogi tudással, felkészültséggel és vitakultúrával bíró, és ebből következően egyre inkább az ellenzék vezéralakjává váló Rassay Károly válaszolt: *„T. miniszterelnök Úr! Ön nem fogja megtevesztetni az országot! Ön régi politikai barátaival összeszövetkezve meg akarja akadályozni, hogy ez a nemzetgyűlés a választójogi javaslatot becsületes tárgyalás után meghozza. Ön oktrojossal [erőszakkal] akar választani. [...] A miniszterelnök úr kihasználva azt*

¹ Nemzetgyűlési Napló, 1920–1922. XVII. kötet, 37., 84–86., 105., 117., 124. pp.

a helyzetet, hogy a közigazgatási reformot sikerült elamerikáztatnia ezzel a nemzetgyűléssel, igyekszik újra a közigazgatás kezébe letenni a választásokat.”

A vita hevesisége utalt, hogy az elnöknek többször meg kellett szakítani az üléseket, az ellenzéki képviselők bekiabálása pedig önmagáért beszél:

„Rakovszky István:² *Államcsínyre készülnek!*”

„Szilágyi Lajos:³ *Esküszegésre és alkotmánytiprásra!*”

„Bródy Ernő:⁴ *Megérkezünk-e már a középkorba?*”

„Drozdy Győző:⁵ *Államcsíny! Törvénytíprás!*

„Ugron Gábor:⁶ *Ilyen sehol a világon nincs, még a hottentotáknál sincs!*”

„Rakovszky István: *Ezek az erdélyi menekült grófok tönkreteszik az országot!*” stb.

Az ellenzék tiltakozott a műveltségi cenzus, a négy elemi kritériumának bevezetése ellen is, mondván, hogy sok ember, főként az idősek, nem tehettek arról, hogy nem járhattak iskolába. Elítélte az ellenzék azt is, hogy nem részesült a választójogból minden hadviselt egyén, hiszen „ha meghalni jók voltak” a háborúban, akkor a politikai jogokat is meg kell kapniuk. Végül az ellenzéki pártok követelték a női választóknak a férfi választókkal való azonos elbírálását. Ezzel kapcsolatban Klebelsberg Kunó belügyminiszter, aki a választási törvényjavaslat kidolgozója volt, úgy fogalmazott: *„Magyarországon a női népesség nagy tömegei még nem bírnak politikai érettséggel és nem alkalmasak arra, hogy az ország ügyeinek intézésére döntő befolyást gyakoroljanak.”*⁷ Érdekes pillanata volt a vitának, amikor a választójogi különbizottság ellenzéki előadója, Haller István kijelentette: ha a parlament nem hoz törvényt, félő, hogy a kormány rendeleti úton fogja életbe léptetni azt. Válaszként az ellenzéki képviselők maguk utasították vissza ennek még a feltételezését is: *„Felkiáltások: Lehetetlen! Nem hisszük! Szilágy Lajos: Ezt nem lehet feltételezni! Esküszegést nem szabad feltételezni!”*

Mindez azonban cseppet sem tántorította el Bethlen Istvánt, hogy 1922. március 2-án 2200. ME. szám alatt kiadja miniszterelnöki rendeletét, amely jelentősen korlátozta a választók számát, és vidéken visszaállította Európában egyedülálló módon a nyílt szavazás intézményét. A korlátozások szükségességét Klebelsberg belügyminiszter így fogalmazta meg: *„A népességnek azok a csoportjai, amelyek még a legelemibb ismeretekkel sem rendelkeznek, és amelyek gyors egymás utánban ide-oda vándorolnak, amelyek gyökeret az ország földjében nem vertek, azok igenis választójogot gyakorolni nem fognak.”*⁸ Ez a

² Rakovszky István földbirtokos, konzervatív politikus. 1905 és 1909 között az országgyűlés alelnöke, majd 1921 júliusáig a nemzetgyűlés elnöke. IV. Károly második visszatérésekor, 1921 októberében őt szándékozta kinevezni miniszterelnöknek. A király bukása után – mentelmi jogát megsértve – letartóztatták és egy ideig őrizetben tartották. Ekkor a kormány politikája miatt kilépett a KNEP-ből és ellenzékbe vonult.

³ Szilágyi Lajos jogász, katonatiszt, katonai szakértő. 1916-ban lett képviselő. A Tanácsköztársaság idején letartóztatták, majd 1920-ban a Független Kisgazdapárt jelöltjeként szerzett mandátumot. Innen azonban nemsokára kilépett és független képviselőként határozott ellenzéki politikát folytatott. Az 1920-as években a polgári ellenzék egyik elismert, vezető tekintélye.

⁴ Bródy Ernő jogász, újságíró, a századfordulón a Magyar Hírlap parlamenti tudósítója. 1906-ban lett először képviselő, demokrata programmal. A világháború kitörése után önként jelentkezett a frontra, s századosi rangban szerelt le. A Vázsonyi-párt tagja.

⁵ Drozdy Győző eredeti foglalkozása tanító, majd újságíró, lapszerkesztő lett. 1920-ban szerzett mandátumot a Független Kisgazdapárt képviselőjeként, egy Zala megyei választókerületben. A mandátumát azonban az ügyészség vádjai miatt a nemzetgyűlés megsemmisítette, azonban a megismételt választást, 1921-ben újra megnyerte.

⁶ Ugron Gábor az ismert erdélyi Ugron család tagja. A király már 27 évesen Maros-Torda vármegye főispánjává nevezte ki 1907-ben. 1913-tól az Andrássy Gyula vezette Alkotmánypárt elnökségi tagja, 1915-től Marosvásárhely képviselője. 1917-ben belügyminiszterré nevezték ki, 1918 januárjától Erdély királyi biztosa. Az őszirózsás forradalom idején a Székely Nemzeti Tanács tagja. 1920-ban szabadelvű, demokrata programmal választották képviselővé Budapesten.

⁷ Ujváry Gábor: „Egy európai formátumú államférfi” Klebelsberg Kunó (1875-1932). Budapest, 2014. 81. p.

⁸ Nemzetgyűlési Napló, 1920-1922. XVII. kötet. 188. p.

rendelkezés kizárta e politikai alapjogból – ahogy azt Bethlen maga is kijelentette egy minisztertanácsi ülésen – a szegény és iskolázatlan, a munkavállalás érdekében helyváltoztatásra kényszerülő tömegeket.⁹ A választási rendelet ugyanakkor ellentmondott a kormányzat legnagyobb politikai erejét alkotó Független Kisgazdapárt és vezére, Nagyatádi Szabó István elképzeléseinek, akik a nyílt szavazást soha nem támogatták, hiszen tudták jól, hogy ezzel a parasztság elveszti politikai érdekérvényesítő képességét. Bethlen azonban félrevezette és becsapta a pártot, Nagyatádi pedig gyenge volt ahhoz, hogy szembeszálljon vele.

Ezekkel a kormányzati lépésekkel szemben fogalmazta meg alternatív javaslatait a demokratikus ellenzék, amely polgári szárnyának három irányzata volt. Az októbristák, akik az 1918 októbere utáni polgári kormányokban játszottak vezető szerepet. Vezetőik közé Lovászy Márton, P. Ábrahám Dezső, Batthyány Tivadar és Nagy Vince tartozott. Őket azonban a közvélemény jelentős része Károlyival együtt hazaárulónak tartotta, ezért marginális politikai szerepet játszottak az 1920-as években.

A Vázsonyi Vilmos¹⁰ volt igazságügy-miniszter vezette Demokrata Párt főként a főváros zsidó közép- és kispolgárságának a támogatását tudta maga mögött. Sem Vázsonyi, sem a párt más vezetői az októberi eseményekbe nem kapcsolódtak be, így nem is kompromittálódtak, az ő politikai súlyukat az antiszemita közhangulat rontotta le. S végül 1921. február 12-én, a Kisgazdapárt beolvadása után alakult meg a KNEP-ből a Kisgazdapárthoz átváltó Rassay Károly vezetésével a Függetlenségi Kisgazda, Földműves és Polgári Párt, amely 7 parlamenti képviselővel rendelkezett. A párt támogatói több társadalmi rétegből kerültek ki. Egyfelől a főváros és a nagyobb vidéki városok modernebb szemléletű, vállalkozói, kereskedő, iparos rétegeiből, akik fogékonyak voltak a demokratikus eszmékre. Ezt bizonyítja, hogy a párt vezetői a választásokon általában itt indultak: Szeged, Pécs, Nagykanizsa belvárosi kerületeiben, vagy a fővárosban. Másfelől a párt hangsúlyosan képviselte a polgárosodó, birtokos parasztság érdekeit is, több képviselőjük is e réteg ismert szószólójának tekinthető az 1920-as években. Közéjük tartozott Kerekes Mihály,¹¹ Cserti József,¹² vagy Drozdy Győző, akik minden esetben olyan választókerületből kerültek a parlamentbe, amelynek választóit a paraszti népesség túlsúlya jellemezte, sőt Drozdy Magyar Ugar címmel lapot is alapított és szerkesztett érdekeik képviseletére. Bár Drozdy és Cserti is dunántúli kerületet képviselt, mégis e körön belül legjellemzőbb támogatóik az alföldi református gazdálkodó parasztság és polgárság, illetve ezek értelmiségi leszármazottaik köréből kerültek ki. A párt több ismert tagja érkezett innen, mint például Hegymegi Kiss Áron debreceni református püspök fia, Hegymegi Kiss Pál, vagy Jánosy Zoltán evangélikus lelkész.¹³

A demokratikus polgári ellenzék közötti együttműködés esélyeit rontotta, hogy a három irányzat három különböző államformát, illetve tartalmat képzelt el. Az októbristák köztársaságiak voltak, Vázsonyiék legitimisták, Rassayék viszont szabad-királyválasztók. IV.

⁹ Romsics Ignác: Bethlen István. Osiris, Budapest, 1999. 210. p.

¹⁰ Vázsonyi Vilmos (eredeti neve Weiszföld) egy sümegi zsidó kisiparos családban született. Jogi egyetemet végzett, majd 1894-ben megalapította a Demokrata Pártot, amely első ízben 1901-ben jutott be a parlamentbe. 1917-ben igazságügy-miniszterré nevezték ki. A Tanácsköztársaságot élesen elítélte, Bécsbe menekült, s csak 1921-ben tért haza.

¹¹ Kerekes Mihály egyszerű parasztszaládban született, majd vasutas lett. A Tanácsköztársaság idején ellenforradalmi tevékenység miatt letartóztatták. A román megszállás idején a románok tartóztatták le, majd az ellenforradalmi hatalomváltás után, mint kommunistát tartóztatták le. 1920-ban a Független Kisgazdapárt jelöltjeként választották meg. Az Egységes Párt létrejöttékor Rassay Károlyt követte.

¹² Cserti József falusi tanító. 1920-ban a Független Kisgazdapárt jelöltjeként választották meg. Az Egységes Párt létrejöttékor Rassay Károlyt követte.

¹³ Mindketten 1922-ben szereztek mandátumot a Rassay párt jelöltjeként, Debrecen 2. és 3. választókerületében.

Károly sikertelen visszatérési kísérletei 1921-ben a legitimisták politikai súlyának csökkenését eredményezte.

E körülményekből, valamint vezetője személyes képességeiből következett, hogy 1921-től az ellenzék vezető erejévé a Rassay párt vált. Alapítója, Rassay Károly 1886-ban született Orsován, német eredetű családban. A családi Rasch nevet ő magyarosította Rassay-ra. Apja a Duna Gőzhajózási Társaság tisztviselője volt, ami egy jó középosztályi státusznak és életszínvonalnak felelt meg. Budapesten jogi végzettséget szerzett, majd 1915-től minisztériumi tisztviselő lett. A politikai életbe az ellenforradalmi rendszer hatalomra kerülése után kapcsolódott be. Politikai pályafutását a KNEP-ben kezdte, majd a Kisgazdapártba lépett át, s amikor az egyesült a KNEP-el, akkor alakította meg pártját.¹⁴

Egész életében puritán életvitelt folytatott. Amikor 1929-ben Klebelsberg Kunó megkérdezte, hogy bejuttatja néhány nagyobb cég kimagasló jövedelemmel járó cég igazgató-, vagy felügyelőbizottsági tanácsába, azt válaszolta, hogy köszöni, de van elég pénze. *„Nem a jövedelem nagy, hanem az igényeim szerények, csak annyit költök, amennyit meg tudok keresni.”*¹⁵ Politikai tisztességéhez és becsületességéhez egész életében kétség sem fért.

Politikai képességeit és nézeteit illetően érdemes az 1922-ben kiadott hivatalos parlamenti almanach sorait idézni: *„A múlt Ház ellenzékének egyik legkiválóbb és legharcosabb vezető tagja volt. Elsőrangú debatter, kitűnő jogász. Sűrűn szólalt fel a nemzetgyűlésen s különösen a szabadságjogok és jogrend védelmében elmondott beszédei általános feltűnést keltettek. Parlamenti szereplését két irányadó szempont dominálta: demokratikus felfogása és a szabad-királyválasztó álláspontja. Élénk részt vesz a jogrend és a szabadságjogok helyreállítására irányuló mozgalmakban. Nemcsak a nemzetgyűlésen, hanem azonkívül is állandó harcot folytat a cenzúra megszüntetéséért, az internálási tábor feloszlataésért, a gyülekezési és egyesülési jog helyreállításáért.”*¹⁶

A Rassay párt programjában követelte a törvényesség helyreállítását, a politikai üldözés és az internálás megszüntetését, a titkos választójog visszaállítását, az államforma demokratikus rendezését népszavazás útján, a közigazgatás demokratizálását. Sürgették a földreform végrehajtását a nagybirtokrendszer felszámolásával, az állami segítségnyújtást a rászorulóknak, elsősorban a nincstelen szegényparasztság és a hadirokkantak, hadiözvegyek és hadiárva részére. Szükségesnek látták az adórendszer reformját, a progresszív adózás (azaz a nagyobb jövedelműek nagyobb adósávjának) bevezetését.¹⁷

A párt megalakulása után azonnal a szélsőjobboldal célpontjává vált. 1921 júliusában hatalmas plakátok jelentek meg Budapesten, Hazaárulók címmel, amelyen a legnagyobb szélsőjobboldali tömegszervezet, az Ébredő Magyarok Egyesülete támadta harsogva az ellenzékét. A plakáton név szerint szerepelt Rassay, Rupert Rezső,¹⁸ Drozdy Győző és Kerekes Mihály, a legitimista Beniczky Ödön,¹⁹ valamint Vázsonyi Vilmos, sőt még a

¹⁴ L. Nagy Zsuzsa: Egy politikus polgár portréja. Rassay Károly (1886-1958). Napvilág, Budapest, 2006. 7-8. p.

¹⁵ L. Nagy Zsuzsa 2006. 21-22. p. Az esetet maga Rassay írta meg visszaemlékezéseiben.

¹⁶ Nemzetgyűlési almanach. Szerk. Lengyel László és Vidor Gyula, Budapest, 1922. 154. p.

¹⁷ Magyarországi politikai pártok lexikona 1846-2010. Gondolat – MTA-ELTE, Budapest, 2011. 174. p. Az 1922-es választásokra kiadott pontos programját lásd: Magyarországi pártprogramok 1919-1944. ELTE – Eötvös Kiadó, Budapest, 2003. 62-75. p.

¹⁸ Rupert Rezső, vesztprémi ügyvéd, lapszerkesztő. A Tanácsköztársaság idején letartóztatták, de elmenekült és Ausztriában csatlakozott az ellenforradalmi csoportokhoz. 1920-tól nemzetgyűlési képviselő. 1922-ben csatlakozott a Rassay párthoz.

¹⁹ Beniczky Ödön újságíró, konzervatív politikus. 1906-ban lett először képviselő a Katolikus Néppárt jelöltjeként. 1919-ben csatlakozott a Bécsben gyülekező ellenforradalmi csoportokhoz. Az ellenforradalom győzelmekor államtitkár a Friedrich-kormányban, majd belügyminiszter 1920 tavaszáig. IV. Károly sikertelen visszatérése után Rakovszky Istvánnal együtt őrizetben tartották. Ettől kezdve ő is határozott ellenzéki politikát folytatott.

keresztényszocialista Giesswein Sándor²⁰ is, vagyis látható volt, hogy az ellenségkép megfogalmazásában a demokratikus tartalom volt a döntő, ez irritálta legjobban a szélsőjobboldalt.

A radikálisok azonban nemcsak szavakban támadták a demokratikus ellenzékét, hanem fizikailag is. Egyik este Beniczky Ödön lakása körül gyülekeztek ismeretlen személyek, s csak a rendőrség megérkezése akadályozta meg, hogy megtámadják a lakását. Mind ő, mind Rakovszky István életveszélyes fenyegetéseket kapott. Ennek a háttérében az állt, hogy Beniczky Ödön volt belügyminiszter kemény hangú felszólalásokkal és interpellációkkal támadta a kormányt, melynek eredményeként Gömbös Gyulával is afférba keveredett, amelyet párbajjal fejeztek be. Az összecsapásban Beniczky súlyosan megsebesítette Gömböst. Rakovszky István „bűne” pedig a radikálisok szerint az volt, hogy házelnökként engedte ezeket a parlamenti felszólalásokat. Őt személyesen Prónay Pál, az ismert különítményes tiszt fenyegette meg, melynek eredményeként a házelnöki tisztséget betöltő Rakovszky lemondott magas hivataláról. Ennek ellenére 1921. szeptember 25-én merényletet kíséreltek meg ellene, a parlamentben egy különítményes főhadnagy a karzatról pisztolyából háromszor is rálőtt, a golyók azonban nem találták el.

A legsúlyosabb eset, az erzsébetvárosi terrormerénylet 1922. április 3-án következett be. Ekkor a közelgő nemzetgyűlési választásokra készülve, a helyi polgárok népes rendezvényt szerveztek, ahol a szónokok a demokratikus ellenzék vezető politikusai, mások mellett Rassay és Vázsonyi voltak. Ők azonban 20 percet késtek, s ennek köszönhatték életüket. A szónoki emelvény alá rejtett bomba ugyanis negyed óra elteltével felrobbant, azonnal megölve hat polgárt, akik az első sorokban ültek. Mindebből látható, hogy a demokratikus ellenzék tagjai 1921/22-ben folyamatos fizikai fenyegetésben éltek és dolgoztak. Ezeknek az atrocitásoknak a megtorlása gyanúsán vontatottan haladt, hiszen ismeretes, hogy még a nagy port felvert Somogyi – Bacsó gyilkosság tetteseit sem vonták felelősségre, s az erzsébetvárosi merénylet tetteseit is a rendőrség csak 1923 novemberében fogta el, ekkor kiderült, amit a rendőrségen kívül mindenki gyanított, hogy az elkövetők az ÉME tagjai voltak. Ugyanakkor a szélsőjobboldal vezéralakjának számító Gömbös Gyulát Bethlen bevonta a kormányba, belügyi államtitkár lett.

Rassay mindezt már 1921 nyarán keményen támadta a kormányt. Nézete szerint a kormány politikája egyre „reakciósabb” irányba tolódik el, s megállapította, hogy ha valaki mérleget készít, hogy „ez a kereszténynek nevezett irányzat a keresztény nagy tömegeknek s a nyomorgó intelligenciának mit eredményezett, akkor igen siralmas, igen szomorú eredményre fog jutni”. „A jelenlegi kormányzati rendszernek a keresztény irányzathoz semmi köze nincs.” – mondta. A sajtószabadsággal kapcsolatban pedig úgy fogalmazott: „Meg vagyok róla győződve, hogy ilyen sötét reakció még a Bach-korszakban sem volt!”²¹ A legélesebb ellentét azonban a demokrácia-felfogásban mutatkozott meg közöttük. Rassay számára teljesen elfogadhatatlan volt Bethlen választójogi rendelete, s az annak nyomán felálló rendszer. Erről így nyilatkozott a sajtóban 1922. március 3-án: „Az ország demokratikus polgársága megkapta a hadüzenetet a kormány választási rendelete révén. Példa nélkül áll az az eljárás, amit a kormány a választójogi javaslat tárgyalása körül tanúsított. [...] A rendeleti lépés nem kelt közmegnyugvást és a törvényességbe vetett hitet is megingatja. [...] Szembe kell nézni a veszedelemmel és fel kell venni a harcot a kormány ellen. Az a tény, hogy a kormány elvetette a titkosságot és leszavazottaknak tekinti azokat, akik a jelölést aláírták, valósággal a szovjet értékére szállítja le a választást. Tág ajtókat hagy nyitva erőszaknak, pénznek, hatalmi befolyásoknak. Ezer módja lesz a kormánynak, hogy a trafikjogok útján, a tisztviselők A.

²⁰ Giesswein Sándor kanonok, szentszéki jegyző, keresztényszocialista politikus. 1905-ben lett először képviselő a Katolikus Néppárt jelöltjeként. A politikai katolicizmus demokratikus irányzatának egyetlen korabeli képviselője.

²¹ Nemzetgyűlési Napló, 1921. július 27. XII. kötet, 173-176. p.

és B. listája révén befolyásolja a választóközönséget. Senki sem fogja tudni, mi vár reá, ha lelkiismerete szerint szavaz. S mégis azt mondom, fel kell venni a küzdelmet. [...] Meg akarjuk bizonyítani azt a rendszert, melyet Bethlen István gróf honosított meg az országban! A gyűlölet és kétszínűség frontjával szemben meg akarjuk teremteni a dolgozó társadalom frontját!”²²

Az ellentét Rassay és Bethlen között egy pártközi értekezleten annyira kiéleződött, hogy esetükben is majdnem párbajra került sor, de ezt végül sikerült elkerülni.²³ A dolog érdekessége, hogy a két politikus az ország konszolidációját illetően alapvetően hasonló irányt képviselt, csak más tartalommal. Bethlen is igyekezett helyreállítani a jogbiztonságot, politikai céljai érdekében azonban bármikor hajlandó volt antidemokratikus eszközöket, illetve a szélsőjobboldalt is – lásd Gömbös kormányzati szerepét – felhasználni. Ilyen volt az internálási rendszer fenntartása,²⁴ vagy a rendőrség és az ügyészség munkájának a kormányzati befolyásolása, s maga a választási rendelet. Rassay ezt megengedhetetlennek tartotta, szerinte azonnal helyre kell állítani a polgári szabadságjogokat, fel kell számolni a sajtócenzúrát és az internálási rendszert.²⁵ Bethlen is kompromisszumot kötött a szociáldemokratákkal, mert ez szükségszerű volt a konszolidáció érdekében. Rassay azonban ennél jóval messzebb ment, szerinte a szociáldemokrata párt vezetése most már megtisztult a kommunistáktól, kétségtelenül hazafias vezetői vannak.²⁶ Ezért „rá kell mutatnom arra, hogy milyen elhibázott politikája a kormánynak, amikor az internálási kérdésben, az amnesztia kérdésben mereven szembehelyezkedett, ahelyett, hogy hóna alá nyúlt volna ezeknek a hazafias gondolkozású munkásvezéreknek és beigazolta volna a munkástömegek előtt, hogy a polgári társadalom velük együtt fog dolgozni, hogy nem kellene a régi vezetők, mert ami eredményt el tudnának érni, azokat nemzeti alapra helyezkedve, ezek a vezetők is tudják biztosítani. [...] Ez a gondolat volt az, amely engem odavezetett, hogy igenis szaporítsam annak a kevés polgári politikusnak számát, aki kifejezetten elérkezettnek látják az időt, hogy evvel a munkástömeggel, tiszteletben tartva az ő politikai felfogásukat, valamiképpen a haza javára együttműködhessenek. [...] a politikusok másik része nem tud szakítani a gyűlöletnek azzal a politikájával, amely végre kell, hogy Magyarországon megszűnjék és az együttműködésnek adjon helyet.”

Ugyanezt az álláspontot képviselte Rassay Az állami és társadalmi rend hatályosabb védelméről szóló „rendtörvény” vitájában is. „Vagyunk néhányan, akik ezt a javaslatot sem enyhének, sem szigorúnak nem találják, hanem egyenesen rossznak, két értelműnek, pongyolának, a visszaélések forrásának minősítik.” Rassay szerint a törvény teljesen felesleges, hiszen az elmúlt évben egyetlen esemény sem történt, ahol alkalmazni kellett volna, mert nem volt a cselekményre élő jogszabály. A javaslatot előterjesztő kormánypárti előadó sem tudott egyetlen konkrét tényről, példát említeni, ahol a törvényt alkalmazni kellett volna, mert nincs megfelelő hatályos törvény. „Méltóztassanak megnevezni legalább egy konkrét tényről, amelyet e törvény alá akarnak vonni ... mert vezércikk-ízű kijelentéseknél egyebet nem kaptunk.”²⁷

Ezeknek az ellentéteknek a dacára Rassay Károly egyik legfontosabb törekvése az 1920-as évek elején az volt, hogy kiszorítsa a szélsőjobboldalt a hatalomból, a kormányzatot pedig demokratikus irányba térítse el. A kormányzat ne a szélsőjobboldalt tekintse szövetségesnek, hanem a polgári oldalt, mert ezzel ugyanúgy megteremtheti a kormányzóképeséget. Az

²² Az Újság, 1922. március 3. 3. p. A legélesebb harcot hirdeti Rassay pártja a kormány ellen.

²³ L. Nagy Zsuzsa: Bethlen liberális ellenzéke. Akadémiai, Budapest, 1980. 45. p.

²⁴ A zalaegerszegi internálótábor 1924-ig működött. Az internálás maga azt jelentette, hogy egy személyt minden törvényes eljárás mellőzésével a rendőrség letartóztat és internál, azaz a zalaegerszegi táborba szállítja. Esetében bírósági jogorvoslat sem lehetett, mivel hivatalosan vád alá sem helyezték.

²⁵ A sajtócenzúra eredményeként még 1921-ben is úgy jelentek meg nagy országos lapok, például Az Est, hogy első oldalán fehérrel festett, üres rész jelezte a törölt cikket.

²⁶ Nemzetgyűlési Napló, 1921. július 27. XII. kötet, 172. p.

²⁷ Nemzetgyűlési Napló, 1921. március 11. VIII. kötet, 490. p.

1922-es nemzetgyűlési választások idején vált láthatóvá, hogy ezek a tervek kudarcra vannak ítélve. A választások idején a kormány súlyosan korlátozta, a szélsőjobboldal pedig szinte akadálytalanul provokálhatta és félemlíthette meg a demokratikus tábor tevékenységét és tagjait. Már az önmagáért beszélt, hogy a kormánypárt kampányát Gömbös Gyula irányította.²⁸ Klebelsberg Kunó belügyminiszter pedig 604/1922. sz. rendeletében utasította a közigazgatási hatóságokat, hogy „a nemzeti szempontból veszélyes demagógia megakadályozása” céljából a politikailag veszélyes egyéneket, többek között Rassay Károlyt, Drozdy Győzöt, Rupert Rezsőt és másokat rendőrségi megfigyelés alá helyezteti.²⁹ Tevékenységüket meg kellett figyelni és jelentést kellett tenni róla. Rassay szerint a kormány „kétszínű játékot folytat a legitimizmus, a keresztény jelszó és a liberalizmus körül”. Megtiszteltetésnek vette, hogy őket „tisztelik meg azzal, hogy erőszakkal próbálnak elnémítani”. „Csak arra vagyunk kíváncsi, – mondta – hogy mikor lesz már bátorságuk Bethlen István grófnak és társainak arra, hogy nyíltan megmondják, mi az a demagógia, amivel bennünket vádolnak. Én és barátaim eddig csak rendet és nyugalmat követeltünk. Ezzel szemben Bethlen és társai lerombolnak mindent és ma már csapatok és ellencsapatok nyíltan szervezkednek a választási agitációk megzavarására!”³⁰

Rassay utolsó megjegyzése nem jóslat volt, hanem egy néhány nappal korábbi eseményre utalt. Pártja ugyanis 1922. február 19-én tartotta zászlóbontó nagygyűlését Pécsen. A rendezvény azt a célt szolgálta, hogy a közeledő nemzetgyűlési választásokra megalakítsák a helyi szervezetet és kiválasszák képviselőjelöltjüket. A rendezvény házigazdája a pécsi Hamerli Imre nemzetgyűlési képviselő volt, aki a város egyik köztisztviselője volt, ismert polgára, jómódú bőr- és kesztyűgyáros volt. A gyűlésre a párt három prominens személye jött el Budapestről, Rassay Károly, Harrer Ferenc és Méhely Kálmán. Harrer igazi várospolitikus volt, a fővárosi közgyűlés tagja, nagy-Budapest elméleti koncepciójának egyik kidolgozója, a Városi Szemle alapító-főszerkesztője (1908-1918), a Magyar Városok Országos Kongresszusának főtitkára. Az 1918. októberi forradalom után a Berinkey-kormány külügyminisztere lett. Méhely Kálmán nemzetgyűlési képviselő, mérnök volt, 1910-től a Magyar Vasművek és Gépgyárak Országos Egyesületének az ügyvezető igazgatója.

A rendezvény azonban nem úgy alakult, ahogy azt a szervezők szeretnék volna. A zsúfolásig megtelt terem hallgatóságának egy részét ugyanis olyan személyek tették ki, akik a rendezvény megzavarására érkeztek, legtöbbjük természetesen az Ébredő Magyarok Egyesületének a tagja volt.

A megnyitó beszédet Hamerli Imre mondta, aki magyarázkodással kezdte, amiért önálló politikai irányt követnek és véleményt mernek nyilvánítani: „Rossz néven veszik tőlünk, hogy politizálunk, pedig amikor mindenkinek kötelessége szavazni, fel is kell világosítani a polgárságot, hogy kire szavazzon”.³¹ A Bethlen-Teleki csoport és a kiskgazdák együttműködéséről azt mondta, hogy a kiskgazdák „a nemzet létfenntartója ugyan”, de rétegpárt, amely a saját érdekeit követi, ami nem mindenben egyezik meg a városi polgárság érdekeivel, ezért „nem hazafiatlan dolog a kormány politikáját bírálni”.³² Ehhez Harrer Ferenc azt tette hozzá, hogy „a politikai vezetésben a polgárság minden rétegének részt kell vennie, ezért meg kell szervezni a polgárságot.” Az első beszédek közben már egyre több közbeszólás és rendzavarás történt, amely a szólásra emelkedő Rassay Károly szavai alatt fokozódott rendbontássá. A sajtóbeszámoló szerint Rassay esetében azt nem tudták

²⁸ A legismertebb szélsőjobboldali lap, a Szózat is a választásokon a kormánypártot támogatta.

²⁹ L. Nagy Zsuzsa 1980. 54. p. Itt feltehetjük a költői kérdést, hogy a Klebelsberg Kunóról nemrégiben megjelent politikai életrajz címében rejlő, „európai formátumú államférfi” profiljába vajon hogyan illeszkedik Klebelsberg 1921-es belügyminiszteri tevékenysége?

³⁰ Az Újság, 1922. március 22. 2. p. Rassay Károly a 604. számú belügyminiszteri rendeletről.

³¹ Hamerli itt arra célzott, hogy a választási törvény értelmében a parlamenti választáson kötelező a részvétel.

³² Dunántúl, 1921. február 21. 1. p.

megbocsátani, hogy irányt váltott, elhagyta a Keresztény Nemzeti Pártot, s ezzel szerintük árulást követett el. A közbekiabálók álláspontja világos volt, Rassayékat olyan liberálisoknak látták, akik a Károlyi-féle forradalmat okozták, s ezzel a bolsevizmust és Trianont hozták az országra.³³

„A liberálisok csinálták a bolsevizmust és most megint ide jönnek!”

„Hazaáruló!”

„Magyar keresztény egységes pártra van szükségünk!”

„Mekkora összeget kapott a liberálisoktól, amiért eladta magát?!”

„Menjen Palesztinába!”

„Sabesz goj!”

Utóbbi megjegyzések pedig egyértelművé tették a korabeli radikális jobboldali álláspontot, mely szerint a „liberális” a „zsidóval” egyenlő, vagy, ha keresztény, mint Rassayék, akkor a zsidók zsoldjában áll. A zajongók végül Horthyt éltetve és a Kossuth nótát énekelve tették végleg lehetetlenné a gyűlés megtartását, mire a jelenlévő rendőrkapitány – aki ahelyett, hogy a nagyszámú rendőrlegénységgel a zajongókat kivezetette volna – a gyűlést feloszlatta. A Rassay-párt ezzel nem tudta pécsi szervezetét megalapítani és jelöltet sem tudott indítani a választáson, annak ellenére, hogy a tekintélyes városi polgárság egy része, Hamerli Imre vezetésével őket támogatta.

A hasonló esetek egymást érték az országban. Május elején a keszthelyi választókerületben tartott nagygyűlést a Rassay-párt jelöltje, ám a keszthelyi gazdasági akadémia felheccelt hallgatói ezt is megzavarták, több százan botokkal támadtak a gyűlés résztvevőire. A tömegverekedést csak a keszthelyi laktanyából kivezényelt katonaság tudta megfékezni. Szegeden a Teleki Pállal szemben fellépő Bárczy Istvánt bottal és bikacsökkel felszerelt tüntetők és rendbontók várták, akik összezsáptak a kivezényelt rendőrökkel is.

A forgatókönyv általában úgy alakult, hogy a radikálisok vagy egész egyszerűen szétverték a gyűlést, de ha ez nem sikerült,³⁴ megzavarták, majd a jelen lévő hatósági személy arra való hivatkozással, hogy a rend nincs biztosítva, feloszlatta a rendezvényt. Azonban olyan is nagyon sok esetben előfordult, hogy a hatóság helyi képviselője (ez különösen vidéken, a fősolgabírók esetében volt jellemző) egész egyszerűen nem engedélyezte az ellenzéki jelölt kampányrendezvényeit. Amikor az ellenzéki vezetők szóvá tették a hatósági zaklatásokat, Gömbös azzal védekezett, hogy csak a sikertelenségüket akarják ezzel magyarázni. Egyébként az ellenzékiekről úgy nyilatkozott: „ők az okozói annak, hogy az októberi forradalom bekövetkezett, ők az okozói annak, hogy a kommunizmus jegyében Kun Bélának átvehették a hatalmat”.³⁵ Ezért ne csodálkozzanak, „hogy a törvényes rend ellen a közelmúltban is erősen kompromittált embereket a magyar hatóságok ma nem engedik szóhoz jutni”. A hatóság Klebelsberg és Gömbös által irányított viselkedése felbátorította a szélsőjobboldalt, s nézetünk szerint ennek következménye lett az Erzsébetvárosi terrormerénylet is. „Sajnos, az áldozatok jobbára jelentéktelen személyek voltak” – írta ekkor a naplójába Prónay Pál, a szélsőjobboldali tisztí különítmények egyik vezetője, azon bánkódva, hogy Rassay és Vázsonyi életben maradt.³⁶

Maga Rassay Nagykanizsán indult a választáson, s az ellenfele sem volt akármilyen, a Bethlen-kormány pénzügyminisztere, Kállay Tibor. A rendőrségi megfigyelésre érdekességgként idézzük fel szó szerint a nagykanizsai látogatás egyik epizódját, telefonos beszélgetésének lehallgatási jegyzőkönyvét (a hívó egy budapesti híve, valószínűleg kampánystábjának tagja vagy ismerőse, a hívott Rassay).

³³ Dunántúl, 1921. február 21. és Pécsi est, 1921. február 22.

³⁴ Nem sikerült megzavarni Rassay nagykanizsai kampányrendezvényét, mert a nagy számban jelenlévő szociáldemokrata munkások csöndben elhallgattatták a rendbontókat.

³⁵ Pesti Hírlap, 1922. május 7.

³⁶ A határban a Halál kaszál. Fejezetek Prónay Pál naplójából. Kossuth Könyvkiadó, Budapest 1963. 330. p.

- „Hívó: Milyenek a kilátások Nagykanizsán?
- Hívott: Biztos siker.
- Hívó: Nem akar most már Kállay visszalépni?
- Hívott: Azt nem teszi, hanem választóként 5000 K-t osztogat. Számottevő a közalkalmazottak száma is. Gyalázatosan dolgoznak ezek a pimaszok.
- Hívó: Egypár emberünknek be kellene közéjük állni, s kézzelfogható bizonyítékokat szerezni.
- Hívott: Ez iránt már intézkedtem. Hanem ha látnád, mennyi virágot kaptam, egyszerű parasztoktól és gazdag zsidóktól egyaránt.
- Hívó: A Világ nem valami rendkívüli módon emlékszik meg cikkeiben a nagykanizsai eseményekről.
- Hívott: Ezt igazán nem tudom megérteni, hogy mi lelte, de tényleg feltűnően ostoba és esetlen dolgokat ír össze-vissza, s nem tartalmazza azt a tényleges hangulatot, ami ott volt, de majd leszidom őket. Pedig, ha látnád volna, mikor este eljöttem onnan, a kocsimból nem láttam ki a rengeteg virág miatt. Egyszerre egy öreg paraszt ugrik hozzám és kezemet csókolta, én felemelkedtem a kocsin és egypár buzdító szót mondtam nekik. Ilyenformán: Én keveset beszélhetek, mert a lakatot a számra teszik. Ilyent és hasonlókat mondtam nekik. A lelkesedés leírhatatlan volt.”³⁷

A nem nyilvánosságnak szánt beszélgetésből képet kaphatunk Rassay személyiségéről is, akit láthatóan emberileg is megérintett a választópolgárok szimpátiája, rajongása. Azért indult el a zalai városban is, mert innen egy küldöttség ment fel érte Budapestre, amelyben a kiskanizsai városrész földművesei voltak legnagyobb számban.³⁸ Ekkor úgy tűnt, hogy biztos a kanizsai győzelemben, de látta a veszélyeket is, a korrupciót és a nyílt szavazással (Nagykanizsán is így választottak, mivel nem volt törvényhatósági jogú város) járó veszélyeket, például a közalkalmazottakra nehezedő nyomás révén. Választási beszédeinek középpontjában a választójogi rendelet állt, szerinte ezzel a lépéssel a kormány megbontotta az alkotmányos rendet és önkényuralmat vezetett be az országban. Szerinte a parlament ezért nem lesz a magyar nemzet legitim kifejezője, „klikkuralom” van az országban és nem szabadság. Ez akadályozni fogja a szabad kibontakozás lehetőségét az élet minden területén, a gazdaságban is. Beszédében utalt a Kiszgazdapárt és a kormánypárt egybeolvadására, szerinte „a falu vezéreit berántotta az örvény”, a párt „belesüllyedt a régi munkapártba és olyan alakulat jött létre, amely nem tudja Önöket képviselni.”³⁹ Nagykanizsán Rassay végül vereséget szenvedett, de a budapesti listáról bekerült a parlamentbe.

S miközben Bethlen a szélsőjobb oldalt ráuszította az ellenzékre, s a közigazgatási gépezet tette a dolgát a kormánypárti jelöltek érdekében, ő maga Nagyatádi Szabóval járta kettesben az országot, hogy biztosítsa a szavazógépezetté degradált parasztság voksait. A Rassay párt ismertebb politikusai azonban minden hatósági retorzió ellenére mandátumhoz jutottak (Rassay, Rupert, Drozdy, Bárczy, Sándor Pál),⁴⁰ többségük vidéki választókerületből került be. A régi tagok mellett a párt olyan értékes újakkal is gyarapodott, mint Hegymegi

³⁷ MNL ZML IV. 401c. Zala vármegye főispánjának elnöki iratai, 89/1922. Közli: Politikai küzdelmek Zala megyében a két világháború között. Szerk. Paksy Zoltán, Zalaegerszeg, 2006. 305-306. p.

³⁸ 1921-ben a teljes zalai kiszgazdapárti szervezet Drozdy Győző szervező tehetségének köszönhetően át kívánt állni Rassayék oldalára, amit a főispán és a közigazgatási hatóságok csak nagy nehézségek árán tudtak megakadályozni. Politikai küzdelmek Zala megyében i. m. 49-53. p., 281-294. p.

³⁹ Politikai küzdelmek Zala megyében i. m. 295-305. p.

⁴⁰ Sándor Pál az Országos Magyar Kereskedelmi Egyesülés alapítója és elnöke, kereskedelmi, gazdasági szakértő, politikus. 1901-től képviselő, többnyire független, de mindig szabadelvű nézetekkel. A Rassay párt 1922-es választási programjában, mint a párt egyik vezetője szerepelt.

Kiss Pál, Jánosy Zoltán és Rainprecht Antal.⁴¹ A választásokon jól működött a bethlen–klebelsbergi rendszer, az Egységes Párt abszolút többséggel megnyerte a választást, úgy, hogy a nyílt szavazású kerületekben 60, a titkosakban viszont csak 23 %-ot kapott. Ezzel a 245 mandátumból 144-t szerzett meg.⁴²

A rendszer ellen azonban 1922-ben széles körű összefogás jött létre. Ebben Rassayék mellett nemcsak Vázsonyi liberális demokratái vettek részt, hanem jobboldali, konzervatív politikusok is, mégpedig e politikai irányzat magyarországi doyenje, Apponyi Albert gróf vezetésével. Kapcsolódott hozzájuk a dualista kor nagyformátumú politikusa, a legitimisták vezéralakja, Andrássy Gyula gróf is. A választások után összeülő nemzetgyűlés első ülései egyikén a négyük által aláírt deklarációt Rassay Károly olvasta föl a parlamentben:

*„A kormánynak a választások szabályozására vonatkozó rendeletei törvénytelenek, jogot nem alkothatnak, hanem a pusztá önkényt képviselik, súlyosbítva azzal, hogy ez a bitorolt hatalom tömeges jogfosztásra használtatik fel; valamint olyan szavazási módszer felelevenítése, amely ma már az egész művelt világon ismeretlen, az elnyomás és a megfélemlítés minden válfajának tág teret nyit és így nem a nemzeti akaratot juttatja kifejezésre, hanem azok akaratát, akik az elnyomás és megfélemlítés eszközeivel rendelkeznek. Törvénytelen lévén az alap, törvénytelen az ezen az alapon keletkező nemzetgyűlés is és annak működése.”*⁴³

E nyilatkozattal Apponyi Albert, a trianoni magyar béke delegáció vezetője, a korabeli magyar társadalomban talán a legnagyobb közmegebecsülésnek örvendő idős államférfi nem először állt a polgári oldal mellé. Amikor néhány hónappal korábban az erzsébetvárosi terrormerénylet zsidó vallású halottait temették, ő vállalta a hivatalos búcsúztató szerepét az izraelita temetőben. Gyászbeszédében a következőket mondta: *„Milyen állam az, amely ne tudná és ne akarná összes állampolgárának életét megvédeni, az ellenük indított merényletet megtorolni? Nem állam többé, ha ennek meg nem felel. Mert arra az államhatalomra, amelyre nem számíthat mindenki, nem számíthat senki.”*⁴⁴

Ezek a megnyilatkozások mutatják, hogy a demokratikus ellenzék milyen károsnak látta a Bethlen István által létrehozott politikai rendszert és milyen alternatívát kínált helyette. Félelmeik az 1930-as években igazolódtak be, amikor a gazdasági világválság és a nemzetközi politika változásai következtében a magyar belpolitikai életben, fék és ellensúly hiányában megindult a jobbrtolódás, s Bethlent és mérsékelt konzervatív híveit éppen Gömbös Gyula kezdte el kiszorítani a hatalomból. 1934-től megkezdte a konzervatív politikusok és vezető tisztségviselők lecserélését radikális jobboldaliakra, az 1935. évi választásokon pedig végrehajtotta az elitcserét a kormánypárti képviselők körében is. Ezzel 1935 után Magyarországon minden realitását elvesztette a nyugat-európai mintát követő demokratizálás programja.⁴⁵

⁴¹ Rainprecht Antal Veszprém megyei ügyvéd, gazdatiszt. 1904-ben megalapította a Veszprém Megyei Faipari Rt-t, a Dunántúl legnagyobb faipari üzemét. Alapítója a Veszprémi Közgazdasági Banknak és Takarékpénztárnak is. 1917-ben Veszprém megye főispánjává nevezték ki. A Károlyi-kormány idején a megye kormánybiztosa, a köztársaság híve. A Tanácsköztársaság idején Ugron Gáborral együtt bujkált. Az ellenforradalom hatalomra kerülése után eljárást indult ellene, de tisztázta magát. 1922-ben Bernolák Nándor népjóléti minisztert győzte le Veszprémben.

⁴² Romsics 1999. 214. p.

⁴³ Nemzetgyűlési Napló, 1922. július 4. I. kötet, 225. p.

⁴⁴ Szinai Miklós: Egy fénykép. Gróf Apponyi Albert és a Dohány utcai bombamerénylet. Múlt és jövő, 1988. 89.

p.

⁴⁵ Romsics 1999. 379. p.